

Pesos, mides i mesures als Països Catalans

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2000

1. Introducció

121

La idea d'aquest treball de recerca va sorgir, com tantes d'altres, d'un dubte; en no entendre ben bé una conversa que mantenia el meu pare –petit pagès i hortolà– amb un altre:

- ... *la vinya que menes, a la costa de can Colomer és prou gran.*
- (el meu pare) *I ca, home, just si arribés a fer dues quarteres; mira, després d'arrencar [artigar] el tros hi vaig plantar 3.030 bords [ceps abans d'empaltar]. Però pel «gasto» de casa, ja ens arriba per tot l'any el vi que en surt, en anyades bones sol donar-ne unes setze cargues...*

El concepte de carga ja m'era conegut per haver-ne parlat anteriorment amb ell i saber-ne l'equivalència en litres, però de la quartera no era capaç de fer-me una idea de l'extensió que devia tenir en metres, i molt menys encara si s'expressava en ceps. Més endavant ja em vaig assabentar que en una quartera de vinya a la zona de Granollers i rodalia, hi cabien aproximadament 1.519 ceps.

Com podia ser que cent cinquanta anys després del naixement del metre i del sistema mètric decimal, hi hagués gent que encara usava les antigues mesures tradicionals, que portaven tant de temps oficialment abolides? La realitat, però, és aquesta: gent gran i del món rural les usa habitualment, quotidianament, sense pararsment d'hectàrees, metres, decàlitres, kilòmetres,... Aquesta realitat l'he pogut constatar després de resseguir gran part de la ruralia de la nostra geografia.

Després d'aquella conversa oïda de gairell, vaig provar d'informar-me i aclarir dubtes, tot consultant tota la bibliografia disponible, primer a casa i més tard a la biblioteca local. El resultat va ser bastant desesperançador, el dubte no es clarificava sinó que s'enterbolia cada vegada més: la quartera de Llinars era diferent de la de Barcelona, i cap de les dues s'assemblava a la de Camprodon, que així mateix era diferent de la de Girona. Però el problema no

s'acabava aquí, ja que la quartera de terra de conreu era diferent a la quartera de vinya, a més hi havia quarteres per mesurar gra, les unes rasades, altres curulles, altres de diferents per pagar censos, les de fruita eren més grans, les de sal encara més... Fins i tot es documenten quarteres per mesurar vi. Allò era un terbolí sense ordre ni concert. Aquell cafarnaüm de dades va ser el punt de partida d'aquest treball de recerca.

2. Les fonts d'informació

La base per a l'obtenció de dades, ja sigui el nom de la mesura, els múltiples o divisors, la relació que hi ha entre ells, l'equivalència amb les mesures del sistema mètric, etc. és el buidatge sistemàtic de totes les obres que he estat capaç de trobar, des de diccionaris, enciclopèdies d'ús comú o específiques, monografies que han vingut a parar a les meves mans sobre aquesta qüestió, fins a butlletins de cultura popular, estudis universitaris sobre el món rural, farmàcia antiga, jurisprudència, etc., diaris o qualsevol document que doni notícia del tema.

Aquest és el tipus de documentació que es troba fonamentalment a partir de l'època moderna, però també és una de les més embolicades i de les quals fa de mal deduir les equivalències; la causa principal són els decrets de Nova Planta, ja que molts autors d'obres relacionades amb monedes, pesos i mesures, que eren de fora dels Països Catalans, negaven la relació que tenien les nostres mesures entre si i les feien relacionar per força, *contra natura*, amb les mesures castellanes formant-ne un envitricoll del qual no sempre he sortit prou satisfet.

La informació de les mesures de l'època medieval prové, d'una banda, de l'aportació documental de diversos arxius comarcals, on es troben censals, llibres de comptes del clavari, albarans, llibretes de comptes anònimes, testaments i altres manuscrits que defineixen les formes de vida en aquell temps. Aquesta època és una de les més riques en diversitat de mesures, que és donada per la fragmentació del territori en baronies, comtats, grups de pobles dependents del rei o d'un monestir. Cadascun tenia la seva manera de mesurar pròpia, els censos es solien pagar en gra, oli o vi, i les mesures eren diferents de les de comprar o vendre, o bé, en vendre el gra després de batre'l, se n'hi posava un tant de torres per cada

unitat de mesura, mentre que havent passat un parell de mesos, ja es feia a mesura justa,... D'aquí ve la gran importància dels arxius comarcals que permet conèixer més concisament la història d'aquells nuclis.

Però també és bàsica la recerca feta als grans arxius: l'Arxiu General de la Corona d'Aragó, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu General del Regne de València, Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, i altres, que permeten donar una visió més globalitzada de la informació de tot el territori. No seria just no mencionar d'aquest període de temps la importància de l'església, si més no de la dels seus arxius, on es documenta el cobrament de censos, delmes i redelmes, de les terres que estaven sota el seu domini, o bé per l'obra i manteniment de la parròquia o monestir; i que m'han permès recopilar mesures censals i trobar equivalències d'altres mesures que d'altra manera no m'hagués sigut possible.

Finalment, la base d'informació per a l'obtenció de dades sobre els últims vestigis de les mesures tradicionals no podia ser altra que el testimoni personal de gent gran, arrelats a la terra, pagesos, traguers, carboners, ollers, pescadors, espardenyers,... i tants altres que, havent treballat en vells oficis avui desapareguts, els mantenen vius en la memòria i són capaços de transmetre'n tota la seva saviesa. Aquestes entrevistes mantingudes a qualsevol poblet del nostre país, han estat molt profitoses; però també han comportat una bona feinada per ordenar, comparar i destriar-ne –mai millor dit– el gra de la palla. L'individu enquestat sol parlar del seu ofici en uns termes i paraules tan propis i específics, als quals no estem avesats. Desconeixem part d'aquest ric vocabulari; a més en aquestes converses hi acostumen a barrejar altres històries i vivències que no es poden pas deixar d'escoltar, però que no tenen res a veure amb el tema. A això s'hi ha d'afegir la complicació que comporta que una mesura s'anomeni d'una manera en un lloc determinat i a poca distància rebí un altre nom, essent la mateixa mesura; o al revés, que dues mesures amb el mateix nom en llocs diferents siguin diferents tant en capacitat com en equivalència. El perfil d'aquests informadors he intentat que fos el de gent gran, ben arrelada al seu ofici i poc influïts –el mínim possible– pels mitjans de comunicació; per tant, homes i dones amb una vasta cultura popular i tradicional. També són molt útils les visites a les masies, on sempre hi ha la possibilitat de trobar-hi una mesura o altra, arraconada a les golfes o al celler, i així poder-ne fer comprovació del seu volum o mida «*in situ*».

3. Àmbit del treball

124

Aquest treball de recerca està enfocat que sigui una obra com més àmplia millor sobre pesos, mides i mesures de Catalunya —el que genèricament entenem per Països Catalans—, des de Salses fins al capdavall del País Valencià, des de la Franja de Ponent fins a Menorca, Andorra, amb algunes dades de l'Alguer, i incloent-t'hi la Val d'Aran. I en el temps, des de l'època medieval fins els nostres dies.

470000
1000
1000000

Bo i que el treball té aquest caire general, la part de recerca que toca a Granollers i la comarca del Vallès Oriental, pel fet de ser la meua, és feta amb un ànim especial. No per això vol dir que hagi estat més fàcil, sinó ben al contrari. Però els resultats valen qualsevol esforç: constatar que hi havia mesures pròpies, úniques per a un sol poble o un sector de la comarca, amb un nom característic de tal a qual lloc; arribar a saber-ne l'equivalència amb altres mesures, el seu volum en litres, el pes en kilos o l'extensió agrària en àrees... Pel que fa a la gran varietat de mesures de l'època medieval, amb Granollers i el seu gran mercat com a màxim exponent, l'estudi permet esbrinar quin valor tenia la *quartera* per a cereals, o quin era els de la *quartera* de llegums, que era diferent que la de glans. O quin volum tenia un *quarter* o un *quartó* d'oli; quina quantitat de vi hi cabia en una *carga*. I no podem pas deixar d'advertir que a més de Granollers, tenien mesures pròpies la baronia de Montbui, la baronia de Montclús, Sant Celoni, que tenia també un bon mercat, la Roca, la baronia de Llinars, Cardedeu i altres pobles.

La documentació de la comarca ha sortit majoritàriament del fons històric de l'Hemeroteca Municipal Josep Móra de Granollers, especialment pel que respecta a Granollers i a la baronia de Montbui. A la biblioteca pública de Can Pedrals, també a Granollers, hi ha diverses monografies locals i obres de perspectiva més general que són d'interès. També he pogut extreure dades d'altres biblioteques, com ara les de diferents universitats i la Biblioteca de Catalunya, a Barcelona, i de l'Arxiu General de la Corona d'Aragó. A més a més, he tingut bastants converses personals amb gent gran de diferents pobles per acabar d'arrodonir tot aquest ventall de notícies. I encara em queda pendent la recerca en algun arxiu parroquial i particular, sobretot en grans masies que segueixen amb la mateixa línia familiar des de fa dos o tres segles, i antics trulls i molins que també eren presents a la nostra comarca.

4. L'estructura del treball

Tenint en compte que amb un mateix nom es coneixen mesures diferents i per a diferents productes, aquest treball està pensat per descriure cada matèria en un apartat específic:

1) Mesures d'àrids, blat, civada, ordi, sègol, espelta, mestall, blat de moro,..., tot tipus de llegums, fruita seca o fruita de clofolla, sal...

2) Mesures de vi, aiguardent, vinagre, llet o aigua.

3) Un apartat específic per a les d'oli.

4) Mesures de longitud i itineràries.

5) Mesures de superfície i especialment les d'extensió agrària.

6) Mesures de pes.

7) Mesures de cabal d'aigua, ja sigui d'ús públic, per a molins o de regadora.

8) Una altra part està destinada a descriure coses que amb la força del costum han esdevingut una mesura, ja sigui la quantitat de gavelles que conformen una garba o la llargada d'una peça de fusta determinada. I està concebut per a ser dividit en tres:

a) Costums del camp.

b) Costums del bosc.

c) Costums generals o socials.

9) Un títol destinat a ubicar-hi dins el possible, les mesures que són pròpies i exclusives de diferents oficis.

10) En un últim capítol hi haurà la transcripció i equivalències d'un importantíssim document de finals del segle XVI: el conjunt de les actes notariales que donen la reducció de totes les mesures de tots els pobles del Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya, respecte a les de Barcelona, que va ser manada pel rei en Felip II l'any 1585, en el transcurs de les Corts Reials celebrades a Montsó.

Aquest treball està pensat per ser útil a estudiosos, historiadors, i pel millor enteniment del comerç i l'economia tradicionals de la nostra terra; però també per a qualsevol persona que tingui curiositat per saber com mesuraven els nostres avis, i els avis dels nostres avis, en definitiva, curiositat per les nostres arrels i la nostra cultura, perquè essent com ha estat sempre el poble català, un poble comerciant i obert a qualsevol transacció, les fomes de mesurar hi han tingut una importància cabdal.

És un projecte molt ambiciós i encara li queda possiblement molt de temps per veure's finalitzat. Ja fa vuit o nou anys que hi treballo, però el fet de dur tota la feina en solitari té l'inconvenient d'allargar-lo; d'altra banda té l'avantatge que es fa sempre amb el mateix criteri, i a més m'obliga a ser ben curós, ja que de cada errada que hi pogués haver, en seria l'únic responsable. De moment no hi ha encara un final previst, ja que es tracta d'un projecte a llarg termini. I de fet el que sí puc assegurar és que hi continuo treballant amb fermesa.

1994-2004
de Teixidó
i Puigdomènech

Francesc Teixidó i Puigdomènech